

Spor o evropskou politickou integraci v předvolební kampani v roce 2002

Jaroslav Čmejrek

Anotace v anglickém jazyce

The debate among the Czech political parties on the future of the European Union and the accession of the Czech Republic has intensified since January 2001. The main purpose of the paper is to compare special „European“ manifestos elaborated by all Czech parliamentary parties before the election to the Chamber of Deputies in June 2002. Analysis shows polarity of the Czech political parties into „Euro-optimistic“ and „Euro-sceptic“ wings. The debate on the architecture of the European Union is likely to gain even more momentum in the future, especially in connection with the accession referendum in the Czech Republic.

Anotace v českém jazyce

Od počátku roku 2001 zesílila polemika mezi českými politickými stranami o otázkách vstupu ČR do EU a o budoucím uspořádání unie. Cílem příspěvku je srovnat „evropské“ manifesty českých parlamentních stran vypracované před parlamentními volbami v červnu 2002. Analýza ukazuje zřetelnou polarizaci české politické scény na křídlo „eurooptimistické“ a „euroskeptické“. Polemika o architektuře EU se bude zřejmě ještě stupňovat, zejména v souvislosti s referendem o vstupu ČR do EU.

Klíčová slova v anglickém jazyce

Enlargement of the European Union, accession, Czech political parties, political manifestos, intergovernmentalism, supranationalism, election to the Chamber of Deputies

Klíčová slova v jiném jazyce

Rozšíření Evropské unie, vstup do EU, české politické strany, politické manifesty, intergovernmentalismus, supranacionalismus, volby do Poslanecké sněmovny

Úvod

Pokračující evropská politická integrace vyvolává řadu otázek, jež se vztahují k postavení národních států v budoucí Evropě, k úloze a vzájemnému poměru mezivládních a nadnárodních prvků v měnění se evropské architektury. Budou Evropu i nadále tvořit suverénní národní státy, od nichž se pak odvozují kompetence rozhodovacích orgánů Evropské unie? Anebo v evropském integračním procesu převáží federalistické přístupy a Evropská unie se přemění v jakýsi nadstátní politický celek, který bude mít vlastní suverenitu a dokonce snad i vlastní ústavu? Tyto otázky jsou důležité nejen z hlediska dalšího rozšiřování EU a vstupu ČR do jejích řad, ale i z hlediska rozvoje regionální politiky. Podmínky a charakteristiky regionálního rozvoje v „Evropě národních států“ se budou jistě lišit od podmínek a charakteristik regionálního rozvoje v „Evropě regionů“.

Uvedené otázky patří v posledních letech, zvláště pak od summitu EU v Nice, k nejdůležitějším tématům českého politického diskursu a staly se i jedním ze štěpících témat politického zápasu parlamentních stran v posledním roce před volbami do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR (PSP ČR) v červnu 2002. Předvolební spor mezi českými parlamentními stranami o evropských otázkách měl pozoruhodný průběh. Na jedné straně se zdálo, že problematika EU byla v průběhu volební kampaně zastíněna jinými tématy. Někteří komentátoři dospěli dokonce k závěru, že předvolební kampaň postrádala evropské téma; to se prý objevilo až po volbách (např. Z. Zbořil v HN 20. 6. 2002, s. 12). Ostatně i ODS si na samém počátku předvolební kampaně stěžovala: „S domácí diskusí o budoucí podobě EU

nejsme spokojeni. Vidíme snahu omezovat ji na neutrální ‘proevropské’ proklamace a nemůžeme akceptovat požadavek na její vyřazení ze seznamu předvolebních témat či na její ‘depolitizaci’“ (ODS volí EU). Na druhé straně ale všechny hlavní směry českého politického spektra vypracovaly v roce před volbami specializované dokumenty věnované právě otázkám rozšiřování EU, vstupu ČR do jejích řad a budoucí architektury EU. Výsledek voleb do PSP ČR byl mnohými domácími i zahraničními komentátory interpretován jako vítězství proevropské orientace v české politice.

Cíl a metodika

Cílem příspěvku je identifikovat základní rozdíly v postojích parlamentních politických stran k evropskému integračnímu procesu. Příspěvek je založen na analýze a srovnání programových dokumentů politických stran a přihlíží i k postojům vyjadřovaným v průběhu předvolební kampaně. Předmětem analýzy a srovnání jsou především specializované dokumenty k otázkám evropské integrace a vstupu ČR do EU, jež po roce 2000 vypracovaly všechny hlavní strany českého politického spektra. ODS představila na své ideové konferenci v dubnu 2001 Manifest českého eurorealismu. Čtyřkoalice nevypracovala specializovaný dokument k evropským otázkám, její postoje byly stručně vyjádřeny v rámci programového dokumentu nazvaného Společná odpovědnost (červen 2001), který na jaře 2002 převzala Koalice jako výchozí materiál pro svůj volební program. V dokumentu z června 2001 jsou evropským otázkám věnovány pouze dvě stránky (Evropská budoucnost), v nichž je začlenění ČR do EU označeno za „absolutní prioritu celé české politiky na léta dopředu“. Koaliční pozice ovšem vyjadřuje obsáhlý samostatný dokument, který předložila Unie svobody pod názvem Evropská vize Unie svobody v říjnu 2001. ČSSD představila specializovaný programový dokument k daným otázkám pod názvem Euromanifest ČSSD v prosinci 2001. Postoje KSČM jsou shrnuty v manifestu Pro demokratickou Evropu. Komparace programových dokumentů se soustředí na základní argumentaci českých politických stran ve vztahu k EU a na jejich představy o jejím budoucím vývoji.

Výsledky

ODS v Manifestu českého eurorealismu poukazuje na „nákladné přerozdělovací a byrokratické procesy, zátěž tzv. sociálního státu a kolektivistické nároky tzv. skupinových práv“, jež jsou charakteristické pro evropské státy a jsou vydávány za specifické evropské hodnoty. „V soudobé globální ekonomické soutěži však tyto fenomény snižují konkurenceschopnost evropských ekonomik a podvazují hospodářský růst,“ tvrdí ODS. Předpisy rozrůstajícího se komunitárního práva jsou podle dokumentu ODS z velké části „produktem lobbystických a korporativistických tlaků“ a „nejde v nich ani tak o dosažení deklarovaných ‘vysokých’ standardů, ale hlavně o protekcionistickou zbraň na ochranu evropského trhu před vnější konkurencí“ (s. 4). Za „úzká místa“ EU dokument ODS pokládá tzv. demokratický deficit, absenci plnohodnotné kontroly orgánů evropské legislativy a exekutivy evropskými voliči, slabou autoritu evropských institucí u veřejnosti a nízkou identifikaci občanů členských zemí s celým konceptem „evropanství“. Kritizován je i záměr vybudovat samostatnou evropskou zahraniční a bezpečnostní politiku v rámci tzv. II. pilíře EU, neboť je doprovázen „implicitním antiamerikanismem, snahami o restauraci ztracených velmocenských pozic, náznaky změn strategické orientace (směrem na Rusko)“ atd. ODS také kritizuje „dovednou negociační taktiku EU“, která „přeměnila rozšiřování v konkurenční soutěž mezi jednotlivými kandidáty a tím jim znemožnila v řadě oblastí společný postup“ (s. 6). ODS odmítá tzv. nadnárodní model evropské integrace a jednoznačně se hlásí k modelu „mezivládnímu“: „Evropská integrace se musí odvíjet zezdola, od evropských národů a členských zemí, reprezentovaných svými parlamenty a vládami, ne seshora od projekčních

stolů evropských politických a byrokratických elit“ (s. 8). V závěru svého dokumentu ODS předkládá i „náhradní řešení“ a alternativy ke vstupu ČR do EU.

Protipólem dokumentu ODS je Euromanifest ČSSD, který zdůrazňuje, že „vstup do EU je mimo jakoukoli pochybnost v nejvyšším národním zájmu, v zájmu každého občana této země i v zájmu budoucích generací a nemá žádnou rozumnou alternativu“. ČSSD také pokládá EU za jedinou „účinnou odpověď na nové výzvy globalizace“ (s. 1). Má-li však EU obstát, „nemůže zůstat ekonomickým gigantom bez odpovídajícího politického vlivu“. ČSSD proto podporuje „prohlubování ekonomické a politické integrace Evropy při postupném posilování demokracie a federativních prvků ...“ (s. 3). V jasné narážce na manifest ODS se v dokumentu ČSSD praví: „Mezivládní přístup, který ukázal své limity v Nice, by měl být nadále využíván v těch oblastech, kde má své oprávnění a je nezastupitelný“ (s. 3). Závěr Euromanifestu ČSSD je otevřenou polemikou s programovým dokumentem ODS, zejména s jeho alternativami a „náhradními řešeními“: „ČSSD zásadně odmítá negativistické přístupy k Evropské unii, nacionalistické a populistické postoje, které mohou vést jen k izolaci ČR. ČSSD zásadně odmítá nedomyšlené a škodlivé návrhy, které jsou předkládány jako alternativa vstupu ČR do EU“ (s. 11). ČSSD se staví za to, aby ČR v EU „prosazovala další rozvíjení integrace, a to jak další rozšiřování Unie, tak prohlubování integračního procesu, zejména jednotného vnitřního trhu a měnové unie a kroky směřující ke vzniku politické unie“ (s. 11).

Polemikou s programovým dokumentem ODS je rovněž Evropská vize Unie svobody. US v něm konstatuje, že rychlý vstup ČR do EU je bytostným českým národním zájmem. US na rozdíl od ODS pokládá přesun výkonu části suverenity státu na nadnárodní, resp. evropskou úroveň za nezbytný, avšak nespatřuje v tom ohrožení svébytné existence státu; US se naopak domnívá, že to přispěje k efektivnosti jeho spravování (s. 10). US v dokumentu polemizuje i s tím, jak ODS operuje „demokratickým deficitem“, jímž zdůvodňuje své představy o nutnosti slabších kompetencí orgánů EU a zachování „mezivládního“ principu. US naopak hledá způsob, jak „demokratický deficit“ překonat, a řešení spatřuje v „zavedení více prvků klasické federace, kde na evropské úrovni formuluje a provádí politiku nadnárodní politická reprezentace s přímým mandátem od voličů, zatímco reprezentace členských států má na evropské úrovni především korigující a kontrolní roli“ (s. 12). Proto je US i pro přijetí evropské ústavy, jež pokládá za první krok k demokratizaci a federalizaci institucí EU. Podobně jako ČSSD i US odmítá alternativy a „náhradní řešení“ ODS. US označuje pozici ODS za „euronegativismus“, snaží se však vymezit se i proti ČSSD, k jejímž postojům má jinak velice blízko. Vyčítá ČSSD jako vládní straně chyby v přípravě státu na vstup do EU a špatný postup při vyjednávání s EU. Pozice ČSSD označuje jako „euroignorantství“, jež se prý doplňuje s „euronegativismem“ ODS – podle US jde o „dva vzájemně se živící sterilní postoje“ (s. 14).

Manifest KSČM nazvaný Pro demokratickou Evropu se snaží nastínit kontury budoucnosti evropského kontinentu, ovšem bez Evropské unie. EU ve své dnešní podobě je odmítána zcela jednoznačně: „Budoucí Evropa potřebuje zřetelně zcela jiné uspořádání, než jaké se zformovalo po druhé světové válce v západní Evropě. Jeho utváření bude vyžadovat rozsáhlý konsensus širokého spektra politických sil, národů celého kontinentu... Už nyní je však zřejmé, že v současné době prosazovaný tzv. Maastrichtský model jen pramálo splňuje tyto požadavky“ (s. 1). Druhý argument, který ve svém manifestu používá KSČM proti EU, se vztahuje k procesu jejího rozšiřování: „Vztah východních zemí k EU bude poznamenán jak nerovným postavením v současné dělbě práce, tak i horší pozicí v oblasti sociální, strukturální, ekologické a regionální“ (s. 1). Na rozdíl od programových dokumentů všech ostatních parlamentních stran je manifest KSČM zcela zjevně dokumentem strany v zásadní opozici, která nemůže aspirovat na převzetí vládních funkcí. Strana ve svém manifestu přiznává, že představa Evropy, kterou nabízí, „není záležitost zítřka či nejbližší doby“ (s. 1).

Ze srovnání programových dokumentů českých parlamentních stran vyplývá zřetelná polarizace českého politického spektra v evropských otázkách. Jednoznačně „proevropské“ pozice zaujala ČSSD a US (Koalice). V obou případech byla vyjádřena podpora zavádění federativních prvků do fungování EU. US se vyslovuje i pro přijetí společné evropské ústavy, zatímco ČSSD se jen neurčitě vyslovuje pro „kroky směřující ke vzniku politické unie“. Přes blízkost základních stanovisek se US úporně snaží vymezit se vůči ČSSD.

„Euroskeptické“ křídlo české politické scény představuje jednak ODS, jednak KSČM. Přestože obě strany podrobují EU ostré kritice, je mezi nimi pronikavý rozdíl. Zatímco manifest ODS je dokumentem potenciální vládní strany a dává představu o tom, jak by vypadala její politika, jestliže by strana převzala vládní odpovědnost, manifest KSČM je koncipován jako dokument strany v zásadní opozici, která na vládní úlohu neaspiruje. Obě strany se do jisté míry shodují v odmítání „Maastrichtu“ a v kritice procesu rozšiřování EU, avšak v řadě bodů se mezi postojí obou stran projevují zcela zásadní rozdíly. Jestliže ODS kritizuje zátěž tzv. sociálního státu a naznačuje souvislost mezi protekcionistickou politikou EU a „nákladnými přerozdělovacími a byrokratickými procesy“, které snižují konkurenceschopnost evropských ekonomik, pak KSČM naopak pokládá sociální politiku EU za nedostatečnou a tvrdí, že „dosavadní průběh evropské integrace vede k hromadění sociálního napětí...“ (Pro demokratickou Evropu, s. 4). Příkrý protiklad se projevuje ve vztahu k NATO a USA. Zatímco KSČM poukazuje na „vážené zostření škodlivé a nebezpečné úlohy NATO“ (Pro demokratickou Evropu, s. 8), jež odmítá stejně jako „tzv. maastrichtský model“, ODS naopak varuje, aby (maastrichtské) ambice EU nesměřovaly „k postupnému oddělování Evropy od USA, k budování paralelních či dokonce konkurenčních struktur vůči NATO a k oslabení transatlantické vazby“ (Manifest českého eurorealismu, s. 5).

Rozdělení české (parlamentní) politické scény na „eurooptimistické“ a „euroskeptické“ křídlo se projevilo i ve vlastní předvolební kampani před volbami do PSP ČR na jaře 2002. „Proevropské“ pozice hájila ČSSD, která v kampani vyslovovala podporu prohlubování integrace a vytváření evropské politické unie, současně však kladla důraz na rovnoprávné členství ČR v EU a na obhajobu českých zájmů při vstupních jednáních. Koalice šla v „proevropské“ orientaci ještě dále – vyslovovala se pro federalizovanou Evropu a pro vytvoření evropské ústavy, národní zájmy neakcentovala, naopak slibovala splnění podmínek pro zrušení přechodných opatření do dvou let.

Na protilehlém pólu českého politického spektra kladla KSČM důraz na referendum o vstupu, na uplatňování českého národního zájmu v procesu vyjednávání a usilování o změnu podmínek v případě nerovnocenného členství, na prosazování rovného práva občanů ČR v EU a na zabránění plošného růstu cen bez kompenzací. V případě vstupu ČR do EU by měly být rozvíjeny nadstandardní vztahy ke Slovensku. ODS se v předvolební kampani vyslovovala daleko konkrétněji. V roce 2003 předpokládala podpis přístupových dohod a jejich parlamentní ratifikaci, požadovala však aktivní vstup do sporu o budoucnost EU, přičemž se jednoznačně vyslovovala proti federalizaci Evropy, proti zvýšení pravomocí Evropské komise a Evropského parlamentu, proti nerovnosti členů EU a proti sjednocování daňových sazeb, sociálních, penzijních a zdravotních systémů. Požadovala vytvoření druhé komory v Evropském parlamentu a právo veta národních států ve fiskální, zahraniční a bezpečnostní politice.

Diskuse

Komparace programových dokumentů českých politických stran zaměřených na evropskou problematiku vyvolává především otázku motivace programových postojů jednotlivých stran. U většiny parlamentních stran koresponduje přístup k evropské problematice s celkovou ideologickou orientací dané strany. Zřetelné je to zvláště u KSČM, která vlastně programově odmítá všechny mezinárodní struktury kromě těch, v nichž

spolupracovaly státy bývalého východního bloku (OSN, OBSE), a vyslovuje se pro „zcela jiné uspořádání, než jaké se zformovalo po druhé světové válce v západní Evropě“ (Pro demokratickou Evropu, s. 1). Euroskeptická pozice ODS vyvěrá z vyhraněné neoliberální ideologie a z jejího chápání role státu a „trhu bez přívlastků“. K eurooptimistickému postoji ČSSD nepochybně přispěla vedle sociálně demokratické ideologie a vlivu západoevropských sociálně demokratických stran i vládní odpovědnost strany od léta 1998, tedy v období rozhodujících příprav ČR na vstup do EU. Naopak silně proevropské postoje Unie svobody zřejmě nejsou motivovány ideologicky, neboť US vyšla ze stejného neoliberálního ideologického základu jako ODS. Rozhodující úlohu budou v případě US hrát taktické zřetel – potřeba odlišit se od ODS, ale i od ČSSD.

Za pozornost stojí i zajímavá shoda – byť jen částečná – v postojích ODS a ČSSD k EU. ODS často poukazuje na „socialistické“ prvky v politice EU a ze svých ideologických pozic je podrobuje ostré kritice. ČSSD ve svém Střednědobém programu existenci těchto prvků přiznává, hodnotí je však přirozeně jinak: „Současná EU je totiž v mnohém výsledkem práce celých generací evropských sociálních demokratů, kteří ve svých zemích vytvořili řadu typů sociálních států, jež dnes charakterizují celoevropské prostředí takovými prvky jako solidarita, rovnost, sociální spravedlnost, ekologická citlivost a subsidiarita“ (Střednědobý program III. 3.).

Polemika mezi českými politickými stranami o evropských otázkách je závažná nejen z hlediska připravovaného vstupu ČR do EU, ale i z hlediska dalšího rozvoje regionální politiky v ČR, přestože problematika regionálního rozvoje není v evropských manifestech českých politických stran samostatně rozebírána. V programových dokumentech nalezneme jen letmé zmínky o regionálních aspektech evropského integračního procesu. ODS v souvislosti s obranou „mezivládního modelu“ budoucí evropské architektury odmítá představy o existenci evropské identity a zdůrazňuje, že „je třeba odmítnout i jinou módní teorii – rozpouštění národních států směrem dolů jejich ‘regionalizací’, která je také vydávána za ‘pokrokový dějinný proces’“ (Manifest českého eurorealismu, s. 8). ČSSD obavy z vytváření politické unie v Evropě nesdílí. V Euromanifestu ČSSD se naopak zdůrazňuje, že úspěšný evropský projekt je založen na „respektování rozmanitosti kultur a tradic národů Evropy, národní identity členských států, uspořádání jejich orgánů veřejné moci na státní, regionální i místní úrovni“ (Euromanifest, s. 2). Podobné postoje byly vyjádřeny i v Programovém prohlášení Koalice z března 2002: „Usilujeme o prohloubení evropského integračního procesu a postupnou federalizaci tohoto společenství s jasně vymezenými kompetencemi federace, států, regionů, měst a obcí na základě principu subsidiarity“ (Programové prohlášení Koalice, s. 17).

Závěry

Komparace programů politických stran k otázkám evropského integračního procesu odhalila výraznou polarizaci českého politického spektra v dané oblasti. Červnové volby do PSP ČR ukázaly, že obě křídla českého parlamentního spektra jsou téměř stejně silná. „Euroskeptikové“ – vyjádřeno volebními výsledky – obsadili 99 křesel ve sněmovně, zatímco „eurooptimisté“ disponují nepatrnou (nejmenší možnou) většinou 101 mandátů. Je ovšem otázka, jakým způsobem se to promítne do postojů, které zaujme ČR po svém vstupu do EU v diskusi o její finální institucionální podobě. Na zmíněné diskusi se ostatně ČR již začala podílet, zejména na půdě Evropského konventu. Lze předpokládat, že polemika mezi českými parlamentními stranami v otázkách evropského integračního procesu bude i nadále pokračovat. Závěrečná fáze příprav ČR na vstup do EU k tomu nepochybně poskytne řadu impulsů. Spor se může vystupňovat zejména v souvislosti s referendem o této otázce. Na druhé straně by ovšem české parlamentní strany měly v dané oblasti usilovat o budování základů širšího politického konsensu.

Literatura

Euromanifest ČSSD (12. prosince 2001).

http://www.integrace.cz/highlights/Euromanifest_CSSD.pdf

Manifest českého eurorealismu (dokument k ideové konferenci ODS, duben 2001).

http://www.ods.cz/docs/ik3_010421-manifest.doc

Programové prohlášení Koalice 28. 3. 2002.

<http://www.4koalice.cz/>

ODS volí EU.

http://www.integrace.cz/highlights/ODS_voli_EU.pdf

Střednědobý program ČSSD.

http://www.cssd.cz/vismo/index.asp?tz=1&id_org=422010&id_ktg=11039

Evropská vize Unie svobody (říjen 2001).

http://www.integrace.cz/highlights/evropska_vize_us.pdf

Pro demokratickou Evropu. Manifest KSČM.

http://www.integrace.cz/highlights/Pro_demokratickou_Evropu_KSCM.pdf

Evropská budoucnost, dokument Čtyřkoalice z 29. června 2001.

http://www.integrace.cz/highlights/Evropska_budoucnost_4K.pdf